

רדיקליות אז, רדיקליות עכשיו

מורשת הדת העתיקה בעולם

תאריך פרסום: 2 בינואר 2000

סדנת קריאה והעמקה בספרו של הרב זקס

מבנה הספר:

חלק ראשון: השאלה | חלק שני: המסע | חלק שלישי: החזון | חלק רביעי: העתיד

תקציר:

רדיקליות אז, רדיקליות עכשיו: מתמקד בעיקרו במהות של עם ישראל כעם הברית, תוך חקירה מעמיקה של סיפור מעמד הר סיני וקבלת התורה. הספר בוחן את מושג הברית כמרכז הזהות היהודית ואת ההתחייבות המוסרית שהיא יוצרת. זקס עוסק כאן במובן העמוק של היהדות כהיסטוריה מתמשכת של זהות, מוסריות ומחויבות.

נחוש לענות על השאלה "מדוע להיות יהודי?", יוצא הרב יונתן זקס למסע בעקבות עיקרי הזהות היהודית. היהדות, על-פי זקס, הביאה לעולם את בשורת הצדק וכבוד האדם, בשורה אשר קראה תיגר על האמונות הרווחות בעת העתיקה — ואשר ממשיכה לאתגר את המוסר האנושי גם היום.



בהקדמת לספר, הרב יונתן זקס מציב את השאלה המרכזית: "מדוע להיות יהודי?" הוא

בוחן את המורשת היהודית כמערכת ערכים שמתמשכת מדור לדור ומחפשת משמעות בהיסטוריה. הוא מדגיש את הקושי המודרני בשמירה על הזהות היהודית ומציג את חשיבות ההמשכיות של המסע היהודי לאורך הדורות.

בפתיחתו לספר הוא ממשיך כי הזהות היהודית בימינו איננה עוד עניין של קבלת מסורת והמשכיות פשוטה, כפי שהיה בעבר, אלא היא עניין של בחירה: איננו יכולים לצוות על בנינו להיות יהודים.

איננו יכולים לשלול מהם את זכות הבחירה, אף לא ליצור מהם העתקים משוכפלים שלנו. כל שיש בידינו לעשות הוא להראות להם במה אנו מאמינים ולהניח להם להבחין בעצמם ביופייה של דרך חיינו [...] אינני יכול לומר לילדי ולנכדיי מה עליהם להיות. הבחירה נתונה בידיהם בלבד, ואני מאחל להם להתברך בכל החלטה שיקבלו. אך אני יכול לומר להם מניין באנו, לאן היו מועדות פניהם של אבותינו ומדוע חשוב היה להם שילדיהם ימשיכו במסע. זהו סיפורנו, סיפור שעדיין לא תם. ויש בו בסיפור הזה פרק שרק הם לבדם יוכלו לכתוב (פתיחה, עמ' XV).

הרב זקס בספרו שואל: האם זהות יהודית נקבעת לאדם כגורל או נתונה לבחירתו? בימינו רווחת התפיסה שכל אדם חופשי לבחור את זהותו:

עומדות לרשותנו אופציות רבות; בפני שום דור בהיסטוריה לא עמד מגוון בחירה רחב מזה. יכולים אנו לחיות לשם עבודה או הצלחה או עושר או תהילה או כוח. ביכולתנו לאמץ סדרה שלמה של סגנונות חיים ולרקום מערכות יחסים רבות. כמו כן, נוכל לחקור כל אחת מן האמונות, המיסטיקות והתרפיות הרבות המצויות בעולמנו. כל זאת במגבלה אחת, והיא שאין זה משנה כמה נרבה להשיג מכל דבר, אין אנו חיים אלא פעם אחת, והחיים האלה קצרים (עמ' 32).

החשיבה המערבית החדירה בנו את הרעיון שאנו לעולם ברשות עצמנו, ובידינו הבחירה כיצד לחיות את חיינו מבלי להיות כבולים לעבר או למסורת. שורה של הוגים ביניהם דיויד יום, עמנואל קאנט, ז'אן פול סארטר ואחרים, הטמיעו

בנו את האמונה שזהות היא דבר־מה שאנו בוחרים; אין כל עובדה המגדירה את התחייבותנו ואין כל מאורע היסטורי המכתיב לנו את תפקידנו. הננו מתחילים את חיינו כדף חלק. זו משמעותה של הזהות מנקודת מבטה של התרבות החילונית המערבית. לעומתה, מציב הרב זקס את התפיסה היהודית, לפיה אין **"אני כשלעצמי מקיף את מלוא סיפור הזהות שלי" (עמ' 34).**

משמעות ההיסטוריה אפשרית רק אם יתחברו היחידים לסיפור השלם, ויוסיפו לו את חלקם. **"היהדות היא ההתעקשות שלהיסטוריה אכן יש משמעות" (שם).** להמחשת רעיון זה מביא הרב זקס משל:

תאר לעצמך שתוך כדי חיפוש בספרייה אתה נתקל בספר אחד, שונה מן האחרים, שלוכד את עינך משום שעל שדרתו מופיע שם משפחתך. אתה פותח אותו מתוך סקרנות ומגלה בו דפים רבים הכתובים בידיים שונות ובשפות שונות. אתה מתחיל לקרוא בו ומבין אט־אט מה טיבו. מדובר בסיפור שכל דור של אבותיך מספר למען הדור הבא אחריו, כך שכל מי שייולד למשפחה זו יוכל ללמוד מניין בא, מה אירע לקודמיו, למען איזו מטרה חיו ומדוע. תוך כדי עלעול בדפים אתה מגיע לעמוד האחרון — עמוד ריק, למעט כותרתו. כותרת זו נושאת את שמך [...] אילו החזקתי ספר כזה בידי, הרי חיי כבר היו משתנים. בראותי את שמי ואת סיפורם של אבותיי, לא הייתי יכול לקרוא אותו כאילו היה עוד סיפור מני רבים; הקריאה בו הייתה בשבילי, בהכרח, צורה של גילוי עצמי (עמ' 35).

זוהי טיבה של הזהות היהודית. חיי האדם לובשים ופושטים צורות רבות, אך זהות האני היסודית ביותר איננה משתנה לעולם. היא כרוכה במסעם של הוריי, אבותיהם ואבות אבותיהם עד הנקודה הרחוקה ביותר אליה אוכל להגיע. "זהו הסיפור שלתוכו נולדתי. רשאי אני שלא להמשיכו, אך איני יכול להתכחש לו בלי שאחיה, במובן מסוים, בשקר. קורותיה של משפחתי הם נקודת ההתחלה של זהותי" (שם). תובנה זו היא נקודת מפתח חשובה להבנת הגותו של זקס. לאחר מכן הוא יוצא למסע מאברהם אבינו ועד ימינו ומסיים את ספרו בפרק ט"ז מדוע אני יהודי?

הרב זקס מספר את הסיפור היהודי ומבקש להניע את היהודי לבחור מחדש בזהותו 'להתגאות בה ולא לטשטש את ייחודה. הוא מבקש לגשר בין העולמות ולחשוף את הרלוונטיות של המסורת היהודית לקראת כינון חברה צודקת ומוסרית יותר: **מדוע אפוא אני יהודי? אני יהודי** כיוון שבהיותי בן לעמי, אני שומע את הקריאה להוסיף את הפרק שלי לסיפור הלא־גמור שלו. אני שלב במסעו, חוליה מחברת בין הדורות. חלומותיהם ותקוותיהם של אבותיי חיים בתוכי, ואני השומר על הפיקדון שהותירו, היום ובעתיד.

אני יהודי משום שאבותיי היו הראשונים שהבינו כי העולם מונע מכוחה של מטרת מוסרית [...] מסורת היהודית עיצבה את תרבות המוסר של המערב, לימדה בפעם הראשונה כי חיי האדם מקודשים...

אני יהודי משום שאני היורש המוסרי של אלה שניצבו לרגלי הר ביני והתחייבו לחיות לאורן של אמיתות אלה [...] אני צאצא של אין ספור דורות של אבות אשר למרות המבחנים המרים והמכאיבים שהועמדו בהם, נותרו נאמנים לאותה ברית, שעה שיכלו לנטוש אותה בקלות כה רבה.

[**אני יהודי... אני יהודי... אני יהודי...**] ואף שאני מעריץ ציביליזציות ואמונות אחרות, ומאמין שכל אחת מהן הרימה תרומה מיוחדת לעולם, אני דבר בעמי, במורשתי ובא-לוהיי. בייחודיות שלנו טמונה האוניברסליות שלנו. ומתוך היותנו מה שרק אנו הווים, אנו מעניקים לאנושות מה שמצוי אך ורק באמתחתנו.

זהו אפוא סיפורנו, מתנתנו לדור הבא. קיבלתי אותו מהוריי, והם קיבלוהו מהוריהם במרחבי המקום והזמן הגדולים. אין דבר שידמה לו באמת. שכן הסיפור הזה שינה את הדמיון המוסרי של המין האנושי, והוא עדיין מאתגר אותו כיום. ברצוני לומר לילדיי: טלו אותם, הוקירוהו, למדו להבין ולאהוב אותו. שאו אותו, והוא יישא אתכם. ולוואי שבבוא העת תעבירו אותו גם אתם לילדיכם. שהרי אתם בניו של עם נצחי, אות בספר תורתו אפשרו נא לנצח של העם הזה לחיות בתוכם (רדיקלית, עמ' 209-206).

לימוד בחברותא / קבוצות

(א) תקציר (5 דקות)

קריאה שקטה של התקציר.

(ב) שיתוף פסקה מתוך הספר (15 דקות)

שתפו את החברים והחברות בפסקה אחת או שתיים מתוך הספר שדיברה אליכם במיוחד או יצרה חיבור עמוק לדבריו, נמקו את בחירתכם!

« עשו סבב בין המשתתפים והמשתתפות בקבוצה.

« האם עלו פסקאות משותפות?

« בחרו פסקה אחת אותה תרצו להביא למליאה!

(ג) שיח עמיתים - מבט אישי (10 דקות)

« כיצד השפיע הספר עליך באופן אישי? האם הוא גרם לך לחשוב או לשנות דעה כלשהי?

« האם מצאת חלקים בספר שאתה מזדהה איתם במיוחד? מדוע?

« האם יש נושאים או רעיונות שלא הסכמת איתם? כיצד הם גרמו לך להרגיש?

« כיצד הספר מעורר בך מחשבות לגבי זהותך האישית והקשר שלך למסורת או לערכים יהודיים?

« מהם הערכים המרכזיים מהספר שהיית רוצה לשמר ולהעביר לדורות הבאים, וכיצד תוכל ליישם זאת בחייך האישיים?

« האם אתה מרגיש קשר אישי לרעיון הברית של העם היהודי, ואיך זה משפיע על תפיסתך כאדם וכמחנך?

(ד) שיח עמיתים - מבט בית ספרי (15 דקות)

זקס מביא בספרו בשם רבי ישראל מסלנט:

... ביקשתי לשנות את העולם. ניסיתי אך העולם לא השתנה. אז התרכזתי בשינוי עיירתי, אך עיירתי לא השתנתה. אחר כך פניתי אל משפחתי, אך משפחתי לא השתנתה. אז הבנתי: עלי לשנות את עצמי תחילה (עמוד 89).

« הביאו למליאה רעיון, או הצעה ליישום בית ספרי.

נקודות למחשבה - מבט בית ספרי

« כיצד תוכל ליצור אצל תלמידיך תחושת אחריות כלפי החברה הישראלית והעולם כולו, בהשראת המסר של "הברית הנצחית"?

« מהן דרכים לשמור על זהות ייחודית של התלמידים מבלי לפגוע בערכים של פלורליזם ופתיחות לאחר, לפי גישתו של הרב זקס?

« כיצד אפשר לשלב את רעיון "העם הנבחר" בחינוך מבלי לעורר תחושת עליונות, אלא דווקא תחושת מחויבות מוסרית?

- « כיצד אתה יכול לקדם אצל התלמידים את רעיון "ברית האמונה" כבסיס לאחריות כלפי החברה וכלפי העם היהודי כולו?
- « מהן דרכים פרקטיות להטמיע את הרעיונות של הרב זקס בנוגע לזהות יהודית חזקה, גם עבור תלמידים הנחשפים לתרבות הכללית?
- « כיצד נוכל לעודד את תלמידינו לפתח זהות אישית חזקה בתוך חברה מגוונת, ולחזק אצלם תחושת גאווה במורשתם תוך כיבוד זהויות שונות?
- « כיצד ניתן לעודד את התלמידים להכיר את המורשת היהודית שלהם ולראות בה ערך, תוך כדי עמידה באתגרים חברתיים של עידן גלובלי?
- « מהן הדרכים שבהן מערכת החינוך יכולה לחנך את הדור הבא לשאול שאלות ולבחון את זהותם בצורה מעמיקה, מבלי להרגיש מחויבים להשקפות מסוימות?
- « כיצד נוכל לעורר בתלמידים רצון ללמוד על ערכי מורשתם ולהבין את חשיבותם גם בעידן של חילוניות ופתיחות תרבותית?
- « כיצד יכולים מנהלי בתי הספר לשמש דוגמה אישית ולהציג בפני התלמידים את החשיבות של מחויבות מוסרית לכל אדם באשר הוא?

